

Було в Штерембеїв п'ятеро дітей...

Як і в багатьох селах нашого краю, в Садовому теж мешкали євреї. Один із них, Йось Штерембей, мав п'ятьох дітей — Ривеля, Басю, Хава, Хану, Аврума — та володів крамницею. Ось про них і розповідь.

Позаяк Аврум був своїм однокласником, то я часто гостював у Штерембейв удома, допомагаючи готувати їх синові уроки. Але приходив я сюди не до можливих євреїв (бо ми теж не бідували), а до свого товариша, якого в школі часто ображали.

Як відомо, правовірні євреї сала не вживали. А от Ривель його дуже полюблив. Навіть крав удома тютюн і міняв на сало. Проте решта сім'ї свинини не їла, а більше налягала на птицю. Якщо ж треба було зарізати курку чи гуску, то її спочатку освячував тучинський рабин, а вже потім птаха різали. Вдома ж його просто душили. Одного разу це робили Бася і Хана. Пам'ятаю, затягують петлю з обох боків, а самі повідверталися, щоб не дивитися на гусяче конання...

Ні побількою помешкання, ні пранням самі Штерембеї не займалися, а наймали для цього інших людей. В п'ятницю вони готували їжу на суботу — день, коли правовірним євреям заборонялося виконувати будь-яку роботу. Тож і грубку не розпалювали, і навіть свічку перед сном погасити просили сусідів.

Крім торгівлі, Йосько Штерембей займався ще й пекарством. Сам розчиняв тісто, замішував і клав у піч. Дружина Хайка при цьому, сидячи на ослінчику, лише посипала мукою

лопату. З приводу зазначеного у Садовому навіть приказка виникла: «Вибрав собі дружину, як Йосько Хайку з Межиріч». Тобто білоручку і неробу.

З початком війни та вступом до Садового німців, згідно розповіді 94-літньої старожилки Агафії Джус, до неї якось зайшов Штерембей і сказав, що на вечірньому північному небі бачимо великого червоного стовпа. «То наша біда, — давився сльозами Йосько, — та розплата за страченого Ісуса». І дійсно, незабаром його, Хайку та синів Ривеля й Аврума німці перевезли в Тучинське гето, де нещасні й загинули. Щодо дочок Хани, Хави та Басі, то їх окупанти не застали вдома, а отже, й не схопили. Дівчата відтак переховувались за селом, на горічці хати Григорія Ткачука, родича Агафії Джус, яка носила їм їжу. Спочатку єврейки пололи просо, а коли робота була закінчена, то нерідко пересиджували там і небезпечні години. Потім вони розлучилися: Хана і Хава загинули, а Бася врятувалася. Сталося це на хуторі Мар'янівка, коли у двічат стріляли поліцаї.

Басю переховували зати́м Василь Якимчук, Павло Мазур. А от на горішці до Григорія Ткачука вона вже боялася вилазити, позаяк той вступив до УПА. Правда, Григорій запевняв, що не чіпатиме Басі, але малолітній юдейці все одно було лячно.

Аби вилувити всіх євреїв, фашисти влаштовували облави. Під час однієї з них до Агафії Джус вскочила якось Бася Штерембей: «Сховайте, тітко!». Та показала на жито і сказала,

щоб перечекала там. «А потім, — додала, — постукаєш у вікно, і я винесу тобі одяг та попоїсти».

В розповіді Олени Бондар ця історія виглядає дещо інакше. Коли вона та Наталка Панасюк жали на хуторі жито, до селянок підкралася Бася та попросила трошки хліба. Дівча виглядало настільки змученим і змарнілим, що розчулені жінки, витираючи сльози, віддали йому весь свій полуденок, забувши, що до вечора вже нічим не перекусять.

Після визволення Бася об'явилася в Тучині, де стала працювати секретарем військкомату. Свій сардівський дім вона продала, перебравшись до райцентрівського. Одну кімнату купив мій тесть Степан, другу — його брат Семен, третю — Мотря Бабиц. Затіявши будівництво нового житла, тесть став розбирати єврейську хату, а я, допомагаючи, подавав цеглу з печі. Хтось побачив і пожартував: «Що, Йоськове золото шукаєш?».

По війні згадана вище Олена Бондар і Наталка Панасюк зустрілися знову з Басею Штерембейв жноу. Оскільки землячка мала певну суспільну вагу, то жінки попросили її допомогти у придбанні (бо в магазині не було) двох пляшок гасу — по одній на кожну. Однак Бася відмовила у просьбі. «Завербуйтеся на Донбас і там купуйте», — відірзала.

Пізніше Бася перебралася до Польщі, а звідти — у США.

Яким ОРЕЛ,
громадський
кореспондент
«Рідного краю».